

Oordelen, onderzoek, en abstractie

Reactie op Wim Kloosters 'Opmerkingen bij Verhagen'

Arie Verhagen

NT 24 (1): 119–122

DOI: 10.5117/NEDTAA2019.1.011.VERH

Klooster maakt behartenswaardige opmerkingen over drie aspecten van mijn betoog, waarop ik hieronder kort zal ingaan.

1 Half (in)directe rede?

Klooster vindt combinaties van de citeer-constructie met VIR niet zo slecht. Hij citeert daarbij voorbeelden uit oudere publicaties, bv. *Hij zei, hij was dadelijk klaar* (Rijpma & Schuringa 1972: 264). Nu verzinnen zij deze zin zelf, als voorbeeld van een hoofdzin-als-zinsdeel. Ze contrasteren het patroon niet met de omgekeerde volgorde en dit is de enige plek waar een andere redevorm dan DR of IR genoemd wordt. Hun term *half directe rede* lijkt mij dan ook synoniem met VIR, net als bij Lodewick (1975). In de tekst van Herman Robbers, die Lodewick aanhaalt, komt de citeer-constructie niet voor met VIR; slechts één VIR-zin heeft überhaupt een rapporterende zin: ..., *ze smaakte hem, zei hij*: een *inquit*-constructie.

Ik heb inmiddels van 10 belezen Nederlanders (geen taalkundigen) oordelen verzameld over de verschillende patronen. De Rijpma-Schuringa-variant wordt systematisch het slechtst gevonden. Maar ook VIR-plus-*inquit* wordt, hoewel duidelijk beter, gemiddeld iets lager beoordeeld dan DR en IR. Nu is de frequentie van het eerste patroon heel laag (in mijn corpus 0), en die van het tweede duidelijk lager dan DR en IR. Mij lijkt dat we hier een voorbeeld hebben van de correlatie tussen frequentie (taalervaring) en oordeel, en van de uitzonderingspositie van intuïties van taalkundigen

(Dąbrowska 2010); geen empirisch argument tegen de stelling dat de citeerconstructie zich slecht verdraagt met VIR – integendeel.

2 Complementatie

Klooster vraagt zich af: is de generalisatie dat complementatie de relatie tussen spreker/schrijver en de propositie in de bijzin modificeert niet te ruim? Dit is een serieus punt. In Verhagen (2005a: 141-149) bespreek ik hoe causale complementconstructies (zoals *Hij voorkwam dat Kees ontslagen werd*) met de (prototypische) perspectiveringsfunctie verbonden kunnen worden, maar ik sta open voor verbeteringen. Dat er nader onderzoek geboden is naar mogelijke semantische (en daarmee stilistische) verschillen met infinitieve complementatie, kan ik alleen maar beamen; hetzelfde geldt voor nominalisering (Hij voorkwam Kees' ontslag). Enkele taalkundige aanknopingspunten daarvoor zijn Van Haaften (1991), resp. Park & Park (2017) en Onrust e.a. (1993, hoofdstuk 5).

3 Herleidbaar?

Klooster wijst erop dat taalkundigen al eerder hebben opgemerkt dat citeer- en *inquit*-constructies van elkaar verschillen. Een benadering in termen van syntagmatische en paradigmatische verschijnselen vindt hij oppervlakkig en beperkt, want het onderscheid zou 'herleidbaar' zijn tot syntaxis en informatiestructuur.

Dat taalkundigen van allerlei slag het eigenlijk eens zijn over de aard van bepaalde constructies is mooi en hoopgevend, zeker bij externe toepassing van grammatica, zoals in de narratologie. Alleen al vanwege historische rechtvaardigheid ben ik blij met enkele verwijzingen die ik niet eerder in beeld had, maar ik wil wel iets nuanceren en aanvullen. Rijpma & Schuringa (1972) bevat hoogstens bouwstenen waarmee een lezer een zeker beeld van de verschillen kan opbouwen. Luif (1990) is explicieter, maar zijn hoofdvraag is een andere en hij heeft het niet (anders dan ik van Klooster begreep) over de rol van VIR. Schelfhout (2000) is bij mijn weten de eerste die focust op de analyse van parenthetische zinnen, en daarom verwees ik naar haar. De Vries (2006) doet dat ook, en van haar neemt hij ook het idee van de quotatief-operator over. Beiden verwijzen naar Collins & Branigan (1997), maar die hebben het niet als eersten bedacht: ze noemen haar niet, maar Banfield (1982) had al een link met quotatief *so* gelegd (vgl. Fludernik

1993: 166-168). Het idee dat de relatie tussen parenthetische zinnen en hun complementen geen hiërarchische is, is al te vinden in Jackendoff (1972: 95-100).¹

Wat is nu precies de relatie tussen de zogenaamd oppervlakkige en de abstracte analyse? Bij elk onzichtbaar element is allereerst de vraag hoe we het rechtvaardigen. Het kan niet om optioneel weglaten van *zo* gaan, omdat het soms uitgesloten is: *‘*Sorry meneer; zo duwde Yvette de arm van haar schouder*’ (Schelfhout 2000).² Kennelijk mogen we een abstracte quotatief-operator aannemen wanneer we een bepaald soort inversie-zin begrijpen als rapporterende zin. De grondslag voor de identificatie van iets abstracts is dus een patroon van syntagmatische en paradigmatische kenmerken met een bepaalde betekenis, d.w.z. een constructie. Methodologisch zijn constructies primair, het fundament voor abstractere structurele analyses (Croft 2001: hoofdstuk).

Verder wordt er, doordat de abstracte operator ‘de betekenis van *zo*’ heeft (De Vries 2006: 216), semantiek in de syntaxis ingebouwd, en is het begrip-paar *foreground/background* het functionele correlaat van lineaire positie (informatiestructuur). Dat is geen ‘herleiding’ van functionele onderscheidingen tot iets anders, er worden (ook hier) verbanden tussen vorm en functie gestipuleerd. Overigens zijn deze concepten nogal globaal en niet voldoende om alle specifieke verschillen tussen de twee constructies te karakteriseren. Bijvoorbeeld: hoe verklaren de binaire onderscheidingen *foreground/background* en $\pm$ *operator* de subtiele en graduele verschillen (zie ook Vliegen 2014 over variatie en verandering in het verbale paradigma van de *inquit*-constructie)? Hoe is uit de combinatie ‘foreground’ en ‘geen operator’ af te leiden dat het complement van een citeer-constructie niet goed verenigbaar is met VIR, veel slechter dan het complement van de *inquit*-constructie? M.i. kan Kloosters stelling dat perspectiefvermenging los staat van de analyse van de constructies, alleen volgehouden worden als de complementen in beide gevallen even gemakkelijk VIR zouden kunnen bevatten, en dat is niet zo (zie hierboven). Het is jammer dat Klooster vooral ingaat op de optionaliteit van tussenzinnen, niet op de (subtiele) verschillen in invulling en combineerbaarheid van de elementen in de

1 Jackendoff (p. 99) ziet zulke zinnen als ‘sentences with one node missing’, semantisch aangevuld met een propositie (een constructie *avant-la-lettre*). In de constructiegrammatica is hiërarchie niet ‘normaler’ dan andere syntactische verbanden.

2 Wat niet uitsluit dat de huidige constructie *historisch* ontstaan is door weglating van *zo* aan het begin van rapporterende zinnen en analogische uitbreiding.

constructies, waarvoor ook de stilistische verschillen (zoals bv. zichtbaar in de Bijbelvertalingen) evidentie vormen.

Kortom, we kunnen de constructies op zich best onderscheiden door ze verschillende syntactische structuren toe te kennen, maar speciaal 'diep' is dat niet, omdat het de constructionele analyse veronderstelt, inclusief de semantische dimensie. Die pas ik daarom liever rechtstreeks toe, temeer omdat die de relatie tussen grammatica en stijl inzichtelijker maakt.